

mk/8974
2

Handwritten text in red ink, possibly a signature or name, oriented vertically.

შინ არ განსჯება

კ. გრიგოლია

91/18974
2

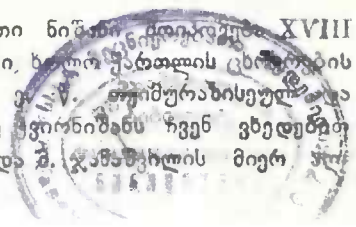
ქართლის ცხოვრების უკანონო ნუსხის ნაწყვეტი

ქართლის ცხოვრების ფალავანდრევილისეულ ხელნაწერში, რომელიც ამჟამად საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში ინახება (№ 988—H.), აღმოჩნდა რამდენიმე ძველი რვეული იმავე კრებულის (ე. ი. ქართლის ცხოვრების) რომელიღაც სხვა დღეების უცნობი ნუსხისა. ეს არის იქ 5—16 ; 19—59 და 61—66 ფურცლები, სულ 59 ფურცლის რაოდენობით. ამ ნაწილში შემორჩენილი ძველი სათვალავის¹⁾ თანახმად (მთავრულით), აქ წარმოდგენილია ქართლის ცხოვრების იმ უცნობი ხელნაწერის 2—9 რვეულები. ამათგან დღეისათვის მეორე რვეული შვიდფურცლიანია, მე-5 და მე-9 რვეულებში ექვს-ექვსი ფურცელია, ხოლო დანარჩენი ჩვეულებრივ რვა-რვაფურცლიანია. აღნიშნული ფრაგმენტი ქალაქითა და ხელით აშკარად განსხვავდება ხსენებული კრებულის მთელი დანარჩენი ნაწილისაგან.

მისი გარეგნული ნიშნებიდან აღსანიშნავია: ზომა—33×21, დაწერილია საშუალო სისქის თეთრ ქალაქზე; გარკვევით ჩანს ჭვირნიშანი: გვირგვინი—ქვეშ ხის ტოტი, რომელზედაც ჰკიდია ყურძნის ერთი მტევანი²⁾, ნაწყვეტი დაზიანებულია; პირველი ფურცელი ხელნაწერის დასაწყის ნაწილთან ერთად მოცილებულია და ისე დევს; ყველა ფურცელი თვალსაჩინოდ გაყვითლებულია და ხშირად დალაქულია კიდეც; დაწერილია საკმაოდ ლამაზი ნუსხურით, შავი მელნით, ხოლო სათაურები და ხშირად თავასოები წითურით.

1) ამ ნაწყვეტის ფურცლებზე დღეს კიდევ სამნაირი სათვალავი მოიპოვება: ა. რვეულებრივი—მხედრულით, ბ. გვერდობლივი არაბული ციფრებით—ხედა აშიაზე და გ. ფურცელთა არაბულითვე ქვედა აშის შუა ნაწილებში. სამივე სათვალავი უფრო ახალია და შესრულებულია სხვადასხვა დროს ფალავანდრევილისეული ხელნაწერის მიხედვით.

2) აკად. ე. თაყაიშვილის დაკვირვებით, ასეთი ნიშანი მოიხსენიება XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის თარიღიან ნუსხებში, ხოლო ქართლის ცხოვრების ხელნაწერებიდან ასეთი ჭვირნიშანი გააჩნიათ ვაჟა-ფშაველასა და ჩუბინაშვილისეულ ნუსხებს ([1] გვ. 547). ასეთივე ჭვირნიშანი ჩვენ ვხვდებით ქართლის ცხოვრების ე. წ. რუმინაცევისეულ [2] და მ. კახაშვილის მიერ მოხენილ [3] ნუსხებშიც.

გადამწერი და შემხად ბის ადგილი უცნობია. ჩვენ არც ის ვიცით, თუ ვისი დაკვეთით დაიწერა ან ვინ იყო მფლობელი იმ ნუსხისა, რომლის შუამდგენლობაში თავის დროზე ეს ნაწყვეტი უნდა ყოფილიყო.

აღქრული საკითხების გასარკვევად თვითონ ფრაგმენტში არავითარი მითითება არ მოიპოვება, გარდა იმისა, რომ მისი ბოლო ფურცლის ქვედა აწიაზე (65 V) ლამაზი მხედრულით ხეულად მიწერილია: „ურბნელი ნიკოლოზ“.

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ძველ საბუთთა კოლექციებში ნიკოლოზ ურბნელის სამი დოკუმენტი აღმოჩნდა. ისინი აკად. ნ. ბერძენიშვილმა უკვე გამოქვეყნა 1734, 1738 და 1738 წლებით დათარიღებული ([4] გვ. გვ. 240, 270, 281).

უფრო ადრე, დიმიტრი ბაქრაძეს თავისი არქეოლოგიური მოგზაურობის დროს ურბნელის საყდრის საბუთებში ნიკოლოზ ურბნელის რამდენიმე სხვა საბუთი უნახავს და თავისი შენიშვნების წიგნში მათი განგებულების ნაწყვეტებიც ჩაუწერა ([5] გვ. 59). ერთი საბუთი იქაც 1738 წლით ყოფილა დათარიღებული. სამწუხაროდ, სხვები უთარიღონი ჩანან. მაგრამ დიმიტრი ბაქრაძის ერთ-ერთი ამონაწერი ნიკოლოზ ურბნელის ვინაობის შესახებ ძვირფას ცნობას იძლევა. როგორც ამონაწერიდან ჩანს, დომენტი კათალიკოსს მისთვის „სავეალიშვილი სადგრის ხეობა და ბაგინეთ — გუჯარეთი“ სამწყსოდ მიუცია. ურბნელის ამ ახალ სამწყსოს კათალიკოსი უცხადებდა: „და იდგინეთ ეფისკოპოზა აწმიდა და ყოვლად სანატრელი ურბნელი ხერხეულიძე ნიკოლოზ“¹⁾. აქ უკვე ნიკოლოზ ურბნელის პირად ღირსებებთან ერთად მისი გვარი ვილობაცაა გამომჟღავნებული: გვარად ის ხერხეულიძე იყო. ნიკოლოზ ურბნელს თავი-ი სიცოცხლის ბოლო პერიოდში მცხეთის საკათალიკოსო ტახტიც მიუღია [ალბათ დომენტის შემდეგ — 1742 წელს]. მისი პირადი თვისებებიც, რომ ის „წმიდა და ყოვლად სანატრელი“

1) ნუსხური დამწერლობით შესრულებული ქართლის ცხოვრება ძალიან იშვიათია. დღემდე ამ მხრივ ერთადერთ გამონაკლისს თეიმურაზისეული (აწმინციერებათა აკადემიის) ნუსხა წარმოადგენდა, მაგრამ ქართლის ცხოვრების ის ნუსხაც, რომლის ნაწილსაც თავდაპირველად ჩვენი ნაწყვეტი შეადგენდა ნუსხურით ყოფილა შესრულებული.

2) სწორედ ამ სიგელს უნდა გულისხმობდეს „ურბნელის ეკლესიის გუჯარეთის სია“, რომელიც ყოფ. საეკლესიო მუზეუმის ძველ საბუთთა კოლექციაში ინახება და იწყება ასე: „კეობის შემოწირულების სიგელი სადგრისა და ბაგინეთ გუჯარეთისა“ [6].

პიროვნება ყოფილა, ცხადია, ურბნელის ასეთ დაწინაურებას დიდად შეუწყობდა ხელს. მაგრამ ნიკოლოზის აღზევება ხანმოკლე გამომდგარა. როგორც ცნობილია, კათალ კოზი ნიკოლოზი ხერხეულიძე 1744 წლის ოქტომბერში ხანჯლით იქნა მაკლული ([7], გვ. 1).

ამგვარად, ნიკოლოზ ურბნელი XVIII საუკუნის პირველ ნახევრის, უფრო კი ოცდათიან-ორმოციანი წლების მოღვაწე ჩან ყოველ შემთხვევაში, ამ სახელის მატარებელი სხვა ურბნელი ჩვენ არ ვიცით. თუ ჩვენ არ ვცდებით და ეს ურბნელი აქ შემთხვევით მოხვედრილი პიროვნება არ არის, შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ ქართლის ცხოვრების იმ უცნობ ხუსხს, საიდანაც ეს ფრაგმენტი მოადინარეობს, ურბნელის ხელიც უნდა ჰქონდეს გამოვლილი, საერთოდ ის ურბნისის საყდართან დაკავშირებული ძეგლი ჩანს. მისი ნუსხური დამწერლობაც ასეთ შესაძლებლობას თვალსაჩინოდ აძლიერებს. ამიტომ ქართლის ცხოვრების იმ საძიებელ ნუსხას, რომლის ნაწყვეტთან ჩვენ გვაქვს აქ საქმე, პირობით ურბნისული ვუწოდეთ.

XVIII საუკუნის სამოციანი წლებისათვის ქართლის ცხოვრების ურბნისულ ნუსხა გადაღებულელი ყოფილა. მთელი წიგნიდან ეს ნაწყვეტიცაა გადარჩენილი. ამ ნაწყვეტის ბოლო ფურცლის ზურგზე, წრეხატის შიგნით და მის გარემო, მოთავსებულ ანდერძში ზაქარია ხუცესი ხსენებული ნაწყვეტის ასეთი მდგომარეობის გამო გულისწუთილით აღნიშნავდა:

„ესე ქართველთ ცხოვრება თუ უამთა ვითარებისაგან არის დაკლებული, ვის ვაყვედრო, და თუ შურით ვისმე მოუანგარავს, რა ვქნა—მიზეზი მებრკოლებს და რა ვიკადრო. ესე და სამი წიგნი სხვა დიდად დაკლებული ნაგლეჯი დანახევი დაუტოვებით“, ამბობს ის.

ზაქარიას ქართლის ცხოვრების ფალავანდიშ ილესეული ნუსხის გადაწერა, როგორც ეს ანდერძშია ნათქვამი (272 r), 176 წლის აგვისტოსათვის დაუმთავრებია. უეჭველია, იგი მას რამდენიმე წლით უფრო ადრე უნდა ჰქონოდა დაწყებული. სწორედ იმ ხანებისათვის მას ქართლის ცხოვრების, იმ სამ ცნობილ ნუსხასთან ერთად (მეფისა, მცხეთისა და ქსნის ერისთვისა), ეს ნაწყვეტიცაა ჩაყარდნია ხელთ, რომელიც ჩვეულებისამებრ კი არ გადაუწერია, არამედ აულია და მთლიანად ჩაურთავს მას მიერ ახლად შემზადებულ ხელნაწერში¹⁾.

¹⁾ ქართლის ცხოვრების ხელნაწერში უფრო ძველი ნუსხის რვეულების ამგვარი გამოყენების შემთხვევა სხვაგანაც მოგვეპოვება: ქალაშვილისეული ხელნაწერი ამის იშვიათი ნიმუშია.

აღნიშნული ნაწყვეტი უპარალო ძეგლია. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ XVIII საუკუნის სამოციანი წლები-სათვის ქართლის ცხოვრების მთელი კრებულიდან ამ ნაწყვეტს ზაქარიაშვილმა, სამწუხაროდ ნაგლეჯისა და ნაჭევის სახით მოუღწევია, და იმასაც, რომ უკვე მის მინაწერებში აღნიშნული საუკუნის ოცდაათიან-ორმოციანი წლების მოღვაწე ნიკოლოზ ურბნელი იხსენიება, შესაძლებელია, ის XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის ძეგლად იქნას მიჩნეული. ყოველ შემთხვევაში, მისი ყველაზე უფრო გვიანდელი თარიღი აღნიშნული საუკუნის ორმოციანი წლებზე უფრო აქეთ ვერ წამოვა.

მართალია, ხელნაწერის უდიდესი ნაწილის განადგურების გამო, ამ ძეგლის ყველაზე უფრო აღრინდელი თარიღის გარკვევა გძნელებულია, მაგრამ ჩვენამდე მოღწეულიც (ეს ნაწყვეტი) საკმარისად ზიგვაჩნია იმის სათქმელად, რომ შეუძლებელია ის ვახტანგამდე უწინარეს იყოს შემზადებული.

ქალაქის ჭვირნიშნის გადა აქ ორი გარემოებაა გასათვალისწინებელი: ა. ტექსტი პირვინდად ისევე დაყოფილია თავებად, როგორც ეს მხოლოდ და ჩხოლოდ ვახტანგისეულ ნუსხებისათვისაა დამახასიათებელი და ვახტანგზე უწინარეს არსად არ გვხვდება. ბ. ტექსტის ხელით შეტანილია პეტრე ქართველის ცხოვრებაც; ეს ძეგლი კი, როგორც ცნობილია, ქართლის ცხოვრებაში, თავდაპირველად, ვახტანგ მეფეს შეუტანილია და არავითარ შემთხვევაში მასზე უწინარეს მოსალოდნელი არ არის. ხოლო თუ ეს ასეა, ურბნისული ხელნაწერი ახალი ქართლის ცხოვრების ერთ-ერთ აღრინდელ ძეგლად უნდა იქნას მიჩნეული, რომელიც XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, ან ყოველ შემთხვევაში ამ საუკუნის 40-იან წლებამდე უნდა იყოს შემზადებული.

შინაარსობრივად აღნიშნულ ნაწყვეტში დაცულია ლეონტი მროველის ცნობილი თხზულება: „ცხოვრება მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“—თითქმის მთლიანად, აკლია მხოლოდ დასაწყისში და მცარეოდენ ბოლოშიც. იწყება ის მოთხრობით მცხეთასა და წის მიდამოებში ქართველთა უძველესი (მამასახლისობის პერიოდის) თავგადასავალის შესახებ სიტყვებით: „ნებისყოფელ ერთმანერთისა მოელოდეს მოსლვას სპარსთაჲს, აშაგრებდეს ციხეთა და ქალაქთა, მას უამსა შინა, სადაცა ვინ მოვიდის ოტებული საბერძნეთით, ვინა ასურეთით ოტებული, ვინა ხაზარეთით, ყოველივე დაიმეგობრიან ქართველთა შემწეობისათვის სპარსთა ზედა“. და წყდება მირდატ მეფის—ფორსმანის ძმის ცხოვრებაზე სიტყვებით: „მოცდაათე მეფე მირდატ ძმა

ფარხმან მეფისა ხობროიანი (დ) ა. დაჯდა ძმა მიხი მირდატ მეფედ ასულის წული თრდატიხი ძე არზაბაქარისი“...

თხრობა მიმდინარეობს ცალკე ზეობათა მიხედვით. თითოეული მეფეს ცხოვრება აბზავითა და ცალკე სათაურით გამოყოფილია დანარჩენისაგან. ცალკე ადგილებიდან აღსანიშნავია: ცნობა ქართლოსიანთა უძველესი სასაუბრო ენის შესახებ, რომელიც აქ ასე იკითხება: „აქობამდის ქართლოხიანთა ენა მხოლო ქართული იყო, რომელსა ზრახვდეს, ხოლო ოდეს შემოკრბეს ესე ურიცხუნი ნათესავნი ქართლსა შინა, მაშინ ქართველთაცა განრყუნეს ენა თვისი და ამათ ყოველთა ნათესავთაგან შეიქნა ენა მრავალი“¹. ამ ადგილის ასეთი რედაქცია სხვაგან ქართლის ცხოვრების ნუსხებში არსდ შეგვხვედრია. ამ მხრივ ეს ნაწყვეტი სრულიად განცალკევებულად დგას.

არანაკლებ საყურადღებოა ადერკი მეფის ცხოვრებას შემცველი ნაკვეთიც: მრავალი ჩანართებითა და წაშლილი ადგილებით ეს ცხოვრება თვალსაჩინოდ აჭრელბუღია. ამ ნაკვეთს აშკარად ემჩნევა ჯერ ურბნელი გადამწერისა, ხოლო შემდეგ ზაქარია ხუცესის ხელი. ჩვენ მოგვყავს ის თავისი პირვანელი სახით, როგორათაც ურბნისულ ნუსხაში ის წარმოდგენილი ყოფილა²: „შეთე მეფე ადერკი ძე ბარტომისი არშაკუნიანი“.

და ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი და მოსცა სომეხთა მეფემან ასული თვისი ცოლად და დაჯდა მცხეთას და მეფობდა კეთილად. ოცდაათისა წლისა მეფე იქმნა და ორმეოცდაათშუდმეტ წელ მეფობდა. ხოლო პირველსა წელსა მეფობისა მისისა იშუა უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე ბეთლემს ჰურთასტანისასა³). მოვიდეს მისსა მოგუნი ძღუნისა შეწირვად და მოგუთა შესლჳსა იერუსალიმს (ოვიდა ამბავი მცხეთას, ვითარმედ სპარსთა იერუსალიმი წარტყუნესო და ჰურთანი, რომელნი მცხეთას იყვნეს, იქმნა მათ შორის გლოვა და ტირალი, და შემდგომად მეორესა წელს სხუაჲ მოვიდა ამბავი, ვითარმედ სპარსნი არაწარტყუნად მოვიდეს იერუსალემს, არამედ აქუნდათ ძღუნნი ყრმისა ვისმე შობილისთვის. განიხარეს ჰურიათა მცხეთელთა. შემდგო-

1) საყურადღებოა, რომ თვითურა ბატონიშვილმა ასე შეაკეთა ეს ადგილი მის მიერ ვილაც შლიგინ-მეიხნისაგან 1817 წელს ნაყიდ ქართლის ცხოვრების ნუსხაშიც [7].

2) ზაქარია ხუცესის მიერ წაშლილი ადგილები აქ ყველგან აღდგენილია და იბეჭდება მსხვილით, ხოლო ზაქარიას ყველა ჩანართი ჩატანილია სქოლიოში.

3) ზაქარია იქვე აშიზხე: „დასაბამითგან სოფლისათ ხუთი ათას ბუთასსა“.

მად ამისა ვითარმედ გარდაკდეს წელნი ოცდაათნი მოვიდა მოციქულნი ჰურიათა იერუსალიმით¹⁾ ჰურიათა თანა მცხეთელთა, ვითარმედ რომლისათეს იგი მოვიდეს მოგენი და შეირეს ძღუენი აღზდილ არს იგი და რტყვს თავსა თვსა ძედ ღუთისა²⁾. აწ წარგვლენიან ჩვენ მოციქულნი ყოველთა თანა ჰურიათა, რათა მოვიდენ მცნიერნი შჯულისანი³⁾ და განვიკითხოთ და განვბჭოთ მასზედა. აწ თქუენგნიცა წარმოვიდენ მეცნიერნი შჯულისანი მანდეთ⁴⁾ და წარვიდეს ელიოზ მცხეთელ და ლონგინოზ კარსნელი და მუნ დახუდეს ჯუარცმასა უფლისა⁵⁾ და მუნით მოიღეს კუართი უფლისა ელიოზ მღდელმან მცხეთას. მყის, წინა მიეგება და იგი მისი გოდებითა და ტირილითა საშინელითა ცრემლით შესუარული მოეხვა ყელსა სასურველისა მის ძმისასა. ხოლო ვითარცა იხი-

1) ზაქარია ამ ორი სიტყვის ჩვეთ „ანა მდღლსა“.

2) ზაქარია ტექსტივე „და სხვასა რასმე ახალსა ხჯულსა გვიქადაგებს და“

3) ზაქარია აშიაზე „მოვედით უკუე ყოველივე მოსეს სჯულისა თანამდენი და“

4) ზაქარია აშიაზე: „რათა ჰსჯული მამათა ჩვენთა შეუტვალბებელ ვყოთ და დავამტკიცოთ დამცნება მოსესი აღვასრულოთ; რათა ახლითა მით ჰსჯულითა, რომელ რასამე გვიქადაგებს არა შეაცუნნეს უმარტივესნივე ვინმე სჯულისა ჩუენისანი. ხოლო სიკდილითაცა მისითა შური ვიძიოთ. ხოლო მაშინ უკუე წარვიდა ელიოზ კაცი მოხუცებული. ხოლო ესეა მას დედა ტომისაგან ელი მღუდელისა და კულად ერთი დაე ხოლო წარმავალსა მას ევედრებოდა დედაძესა. თვსა, ვითარმედ წარვედ უკუეშვილო საყუარელო წოდებასა მას მეფისასა და წესსა სჯულისასა. ჯარნა ესე, ხოლო რომელსა გამცნებ, შენ დაიმარხე: ნუ უკუე შეერთვირ ცნობაჲ შენი განზრახვასა მას მათსა ბოროტსა და ნუცავე შევიზარები დათხვასა სისხლისა მის მისისასა, ნუ შვილო ჩემო გვედრები ნუ რამეთუ უტყველად უწყოდე, ვითარმედ იგი არს სიტყვა წინასწარმეტყუელთა, რომელსა პირველითგანვე მოასწავებდეს და წარვიდეს ელიოს“.

5) ზაქარია აშიაზე: „ხოლო რა ეამს იგი იერუსალიმს დამსტვალვიდეს უფალსა) ცემისა მას კვერისასა სამსტვალთა ზედა, მყისმებო მასევე ეამსა. მცხეთას კმა ესმა დედასა ელიოზისასა. ხოლო მან საშინელითა კრჩხილგბითა დაიხზა და თქვა:—მშიდობით მეფობაო იერუსალიმთაო, რამეთუ უკუნურებით მოჰკალთ უბადრუკო წარწყმედილი უფალი და მაცხოვარი ყოველთა და იქმენით ბოროტად მკვლელ შემბუქმედისა თქვენისა. ვაი თქუენდა უბადრუკონო ვინმეცა უკუე იპოვა ევე ვითარი გლოვა, რომელსა თქვენ ღირს ხართ. ხოლო უფროს ეაე ჩემდა, რომელ პირველ სიკვდილისა ჩემისა მსმენელ იქმნეს ყურნი ჩემნი, ყოვლისა მწუხარებისა სასმენელსა და მყის ამას სიტყვასა ზედა მეყსეულად უკუე შეისვენა დედაკაცმან მწუხარებასა და გლოვასა შინა ფრიადსა და მიუთხრობელსა. ხოლო კვართსა მას ზედა უფლისა წილ იკდეს უღთითა ურიათა ჯვარცმასა უფლისა და განგებულებამან ღუთისამან მიახვედრა მცხეთელთა ჰურიათა. წარმოვიდა იერუსალიმით ელიოზ და ლონგინოს და წარმოიღო კვართი იგი წმიდაჲ ვითარცა მოილო ელიოზ, მცხეთას, მყის წინა უკუე მიეგე...“

ლა უსასურ ელესი იგი ყოველთა სასურველთა კუართი მკსნელისა¹ მყის წადიერებით და სურვლით შეიტკბო მკერდსა თვსსა და მეყსეულად სულნი წარკდეს²) დედაკაცსა³) მას. მაშინ უკუე საკვრველი საქმე იგი განისმა ყოველსა მას ქალაქსა მცხეთას და ვითარცა საცნაურ ექმნა მ ფე: აცა და ყოველთა მთავართა და ერთთა⁴). ხოლო ვითარცა იხილა ადერკი მეფემან კუართი იგი სთნდა უკუე ფრად შეუნიერებისა მისთვის⁵). უეჭუელად შემოსა შეგინებულსა მას გუამსა მისსა წმიდაჲ კუართი იგი. ხოლო საკვრვილებისა მისთვის⁶) რომელი იგი იქმნა არღარა უკვე ინება გამოღებად მკერდისაგან. მკუდრისამის. ხოლო ელიოზ დამარხა დაჲ იგი მისი⁷) წმიდითა მით კუართითა მკერდსა ზედან ვითარცა [აქუნდა აგრეთვე დამარხნა. ხოლო წმიდა იგი კუართი წმიდადვე უკუე დაშთა და წმიდადვე გიეს და] ადგილი იგი ღმერთმან უწყის მხოლოდ, ხოლო მან, ვითარცა, წერილ არს ესე განცხადებულად მოქცევასა ქართლისასა⁸).

1) ზაქარია ამის შემდეგ. ზევით: „ჩვენისა“

2) ზაქარია ამის შემდეგ ზევითვე: „ნეტარსა მას“

3) ამის შემდეგ ზაქარია აშიაზე: სამთა მათ მიზეზთათვის, პირველ, უკუე უფლისა სიკუდილისა და ვნებისა მისისათვის, მეორედ, რამეთუ ეზიარა ძმა ჩგი მისი სისხლსა უფლისა, ხოლო მესამედ, ვინათგან მოეხსენა დედისაცა თვისისა იგი მწუხარებით სიკუდილი; ვინათგან უკუე ყოველივე მწუხარება ერთბაშად შემოკრიბა, ამისთვისცა ძლეულ იქმნა ბუნებისაგან კაცობრივისა და სიკუდილი დაესაჯა ღმობილსა მწუხარებათაგან ფრადთა მაშინ“.

4) რედაქტორი ამ სიტყვის მაგიერ თავზე: შინა.

5) რედაქტორი ამის შემდეგ სტრიქონ ზევით: „და ყოველთა ერთბაშად დაუკვირდა საქმე იგი საშინელი“.

6) ზაქარია ამის შემდეგ წაშლილი სტრიქონის ზევით. „მისისა სამოსელი იგი შეიმოსა“

7) რედაქტორი ამ სიტყვის იქვე: „და მის მიზეზისათვის“

8) რედაქტორი ამის შემდეგ უსვამს ჯვარს და აშიაზე ათავსებს: „სანატრელითა დამარხვითა, რამეთუ ერთბაშად ვითარცა აქუნდა მკერდსა თვისსა ზედა კუართი იგი ეგრეთვე დამარხა, ხოლო წმიდაჲ იგი კუართი წმიდადვე უკუე დაშთა და წმიდადვე ჰგიეს ვითარცა პირველვე ვითარმც წერილ“.

9) ამის შემდეგ რედაქტორი იქვე აგრძელებს: „და შემდგომად ამაღლებისა უფლისაჲ რაევამ წილიგდეს“ (და აშიაზე ათავსებს)

„მოციქულთა ყოვლად წმიდასა ღირსმშობელსა წილად ზედა მოქცევად ქუეყანა საქართველოსა. მაშინ ჩვენებით ეჩვენა უფალი ძე მისი და ჰრქვა: ჰოი-დედაო ჩემო! არაუგულეებელ ყო ერთი იგი სახეპურო უფროს ყოველთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათთვის. ხოლო შენ წარავლინე პირველ წოდებულნი ანდრია ნაწილსა მას შენდა ზედრებულსა და თანა წარატანე ხატი შენი, ვითარცა პირსა შენსა დადებით გამოისახოს, და შენსწილ ხატი იგი შენი მკვიდრობდეს მკველად მათდა უკუნისამდე ეამთა“. მაშინ ჰრქვა ყოვლად წმიდამან

ამან ადერკი უმატა სიმაგრეთა ქართლისათა: ქალაქთა და ციხეთა და უმეტეს მომტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი წყლისა იპიერ და ამიერ. ამისვე ადერკის მეფობასა შინა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდათა მოციქულთაგანნი ანდრია⁽¹⁾ სიმონ კანა-

მოციქულსა ანდრიას: „შვილო ანდრია, დიდად უმძიმს სულსა ჩემსა, რომელ ქუეყანასა მას ნაწილსა ჩემსა არაქადაგებულარს სახელი ძისა ჩემისა. ოდეს წარვემართე ქადაგებად ძისა ჩემისა ქუეყანასა მას წილად ჩემდა ხვედრებულსა, მაშინ გამომეცხადა სახიერი ძე ჩემი და ღმერთი, და მიბრძანა, რათა შენ წარხვიდე და წარასვენო. სახე ჩემი დასახიერისა ძისა ჩემისა ჩემდა წილხდომილსა, რათა მე ვიყო განმგებელ ცხოვრებისა მათისა. კელი აღუპყრა და შევეწიო მათ და არაფერ მტერთაგან მძლე ექმნას მას“ და ჰრქვა მას მოციქულმან: „ყოულად წმიდაო, ნება სახიერისა ძისა შენისა და შენი იყავნ ყოველსა ჟამსა“. მაშინ ყოულად წმინდამან მოითხოვა ფიცარი, დაიბანა პირი, და დაიდვა პირსა ზედა თვისსა, და გამოისახა ხატი ესე ვითარი, რომელი იგი პირველად ჩჩვილი, წიადთა თვისთა ეტვირთა ყოულად სახიერი განკორციელებული სიტყვა ღვთისა, რომელ აწ ყოველთა მიერ სახილველარს ხატი ყოულად წმიდისა აწყვებისა ღვთის მშობლისა, და მისცა იგი მოციქულსა ანდრიას და ჰრქვა: „მადლი და შეწევნა ჩემგან შობილისა უფლისა თანაშემწე გეყავნ შენ სადაცა ხვიდოდე, და მეცა თანაშემწე ვარ ქადაგებასა, მაგას და დიდად შევეწიო მოწაწილესა მას ჩემდა ხვედრებულსა“. მაშინ დავარდა მოციქული ქუეყანად, და მადლი შეწირა ცრემლითა ყოულად წმიდასა, და გამოვიდა მიერ სიხარულით, და წარემართა ქადაგებასა სახარებისასა.

(1) ანდრია ქალაქად ტრაპიზონად, რომელ არს სოფელი მეგრელთა, სადა იგი დაყო ჟამი მცირედი, და იხილა უგუნურება პირუტყვებრივი მკვიდრთა შორის მის ქალაქისათა, განვიდა მიერ და შევიდა ქვეყანასა ქართლისასა, რომელსა დიდაჭრა ეწოდების, და იწყო ქადაგებად სახარებისა, რამეთუ კაცნი პირუტყვთა უუგუნურეს იყუნეს, და არა იცნობდეს შემოქმედსა ღმერთსა, და ყოველსა საძაგელსა, და არა წმიდა წესსა აღასრულებდეს, რომელი სათქმელადცა უჯერო არს. და მრავალნი ჭირნი და განსაცდელნი დაითმინნა ურწმუნოთაგან, და შეწვენითა ღვთისათა, და წმიდისა ამის ხატისათა ყოველნივე მადლობით მოითმინნა, ვიდრემდის ყოველნივე მოაქცივნა, და მოიყვანნა სარწმუნოებად. რამეთუ ადგილსა, რომელსა იგი დაასვენა ხატი ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისა, აღმოუცენა წყარო შვენიერი ფრიად და დიდი. რომელი იგი ვიდრე დღესცა დაუწყვედელად აღმოდის და შემოკრბეს ყოველნივე ყოვლით კერძო მკვიდრნი მის ქვეყანისანი და ნათელსცა ყოველთა სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა და დაადგინნა მღვდელნი და დიაკონნი, და დაუდვა წესი და საზღვარი სარწმუნოებისა, და აღაშენეს ეკლესია შვენიერი, სახელსა ზედა ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისასა. და ვითარცა ენება წმიდა მოციქულსა მიერ წარსლვა, ევედრებოდეს, და არა უტევებდეს წარსლვად. არამედ ეტყოდეს: „უკეთუ შენ წარხვალ, ხატი—ეგე ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისა აქა დაგვისვენე, სასოდ და მცველად ჩვენდა“, ხოლო წმიდამან მოციქულმან შექმნა ფიცარი მსგავსი ზომისა, და დასდვა ხატსა მას ზედა, და მეყსეულად გამოისახა სახე უცვალებელი ხატისა მის, და მისცა იგი მათ. ხოლო მათ სიხარულით შეიწყნარეს, და დაისვენეს ეკლესიასა შინა მათსა პატივით, რომელი იგი ვიდრე დღეს აქამომდე ჰგვის. ხოლო წმიდა მოციქულს

ნელითურთ პირველად ქალაქად და განანათლა ქართლი და ნათელსცა და მერმე უკუნ იქცა და განვლო კოროები და შევიდა სვანეთსა და არწმუნა ქადაგება მთავარსა მას დედაკაცსა, რომელი მთავრობდა მუნ და მოვიდა სევახტოპოლედ, რომელსა აწ ცხუმად სახელდ-

მისცეს მშვიდობა, და მოწოდებ მოიკითხეს, და ამბორს უყვეს, და წარმოგზავნეს. და წარმოემართა. და გარდამოვლო მთა, რომელსა რკინის ჯვარი ეწოდებოდის, და თქმულარს, ვითარმედ ჯვარი იგი თვით ნეტარისა ანდრიას მიერ აღმართებულარს, და ვითარცა შთაველო კვეი ოქკისა, და მოვიდა საზღვართა სამცხისათა, დაივანა სოფელსა, რომელსა ეწოდების ზადენგორა. მიწუნდა მოციქულმან, და იხილნა კაცნი მის ადგილისანი, რამეთუ უზორვიდეს კერპთა ყრუთა. და ილოცა მოციქულმან წმიდისა მის ხატისა მიმართ, და ყოველნი იგი კერპნი დაემკენეს და შეიშურნეს: ხოლო წმიდა მოციქული წარმოემართა, და მოიწია აწყვერს, რომელსა პირველად ეწოდებოდა სოსანგეთი და პირისპირ საქრისი. და დაივანა ადგილსა ერთსა, სადა იგი იყო ადგილი საკერპო, რომელსა აწ ძველ ეკლესია ეწოდების, რომელსა შინა იმსახურებოდეს კერპნი მათნი: ხოლო მთავრობდა მაშინ დედაკაცი ვინმე ქვრივი სამძივარი, რომელსა ერთი ოდენ ძე ესვა, რომლისა ყოველი სასოება მისი მისა მიმართ მოძრავობდა, და მის ოდენ ჟამსა მომკვდარიყო, და იყო ვაება ტირილისა, და შფოთი ფრიად მრავალი — და ღამესა მას იხილეს ციხიდალმენ ნათელი დიდი, სადა ესვენა ხატი ყოვლად წმიდისა, განჰკვირდეს ფრიად ვინაობასა მათსა. და რა განთენდა მსწრაფლ წარმოგზავნეს კაცნი, რათამცა იხილონ თუ ვინ არიან. ანუ რა არს: და ვითარცა იხილეს კაცთა მათ წმიდა მოციქული, და ხატი ყოვლად წმიდისა მსწრაფლ წარვიდეს და აუწყეს ქვრივსა მას დედაკაცსა, ვითარმედ უცბონი ვინმე კაცნი არიან, და უცბოსა ღმერთსა ქადაგებენ შემოქმედად და დაბადებულად, და სიცოცხლესა კაცთასა მომნიჭებულად, და მკუდართ აღმადგინებულად, და ჰყავს მას ხატი შვენიერი და მას პატრივსცემენ. ვითარცა ესმა სიტყვა ესე დედაკაცსა მას მკუდართა აღდგომისა. განჰკვირდა და ცოტად რამე ნუგეშინისცა გულსა მისსა. წარავლინნა მონანი თვისნი მოწოდებად მოციქულისა, და ვითარცა მივიდა ჰრქვა დედაკაცმან ვითარმედ „ვინა ხართ, ანუ სადა მოხვალთ, ანუ რა არს უცბო ეგე მოძღვრება თქვენი, რომელსა იტყვით, რამეთუ არა სადა სმენილ არს ეგე ვითარი თხოობა“ მიუგო წმიდამან მოციქულმან და ჰრქვა; „მოვალ წმიდით ქალაქით იერუსალიმით, სადა დადგეს ფერპნი უფლისანი გოლ [გოთას] უფლისაჲ ჩვენისა იესოქრისტესი წამისყოფით აღადგენს მკუდართა, და მას ვქადაგებთ ღმერთად და უფლად, და მპყრობელად ყოველთა დაბადებულთა, და რომელსა ჰრწმუნეს იგი და ნათელილოს სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა ყოველი რაოდენი ითხოვოს სარწმუნოებით მიეცემის, და ყოველთა სენთაგან განიკურნების“ ხოლო დედაკაცსა ვითარცა ესმა ესე, დავარდა ქვეყანად ცრემლით ჰრქვა მოციქულსა: „შეიწყალე სიქვრივე ესე ჩემი და უბადრუკება ვინათგან მონა ხარ მკუდართა აღმადგინებელისა, ილოცე ღმერთისა შენისა, და მონანივე შეილსა ამას ჩემსა სიცოცხლე, და ყოველი რაოდენი მიბრძანო გისმინო, და არა ურჩ გექმნე, უკეთუ ძე ჩემი აღდგომილი ვიხილო, რამეთუ ესე მხოლოდ მივის და არა სხვა“. ხოლო წმიდამან მოციქულმან მიუგო, და ჰრქვა: „უკეთუ გრწმენინ იესო ქრისტე ძე ღვთისაჲ ქრწმარტი ღმერთი, რომელი იქმნების ჩვენ მიერ, რაოდენიცა რა ითხოვა სარწმუნოებით, ყოველივე მოგცემის.

დების და მუნ დაუტევა სიმონ კანანელი დაკუალად ვარდავლა მთა და შთავიდა ოვსეთად ქალაქსა მას ოვსეთისასა ბოსფორას და ურიცხუნი სასწაულნი აღასრულნა და მოაქცივნა დამოვიდა ცხუმადვე და წარვიდენ აფხაზეთს. დამუნ არწმუნეს უფალი ჩუენი იესუქრისტე. ხოლო სიმონ კანანელი აღესრულა ქალაქსა

მის მიერ. ხოლო დედაკაცსა მას ვითარცა ესმე ესე, აღივსო სიხარულითა და ცრემლით ჰრქვა მოციქულსა: „ჰოი მონათ! ჭეშმარიტისა ღვთისაო, ჭეშმარიტად მრწამს და აღვიარებ იესო ქრისტესა, რომელსა შენ ჰქადაგებ, არამედ შეეწიე ურწმუნობასა ჩემსა“. ხოლო მოციქულმან გამოასხა ყოველი იგი ერი და მგოსნები, და არავინ უტევა მუნ, გარნა ქვრივი იგი, და მცირენი საკუთარნი მისნი და მიიქვა გელთა ხატი ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისა, და დაასვენა ცხედარსა მას ზედა, სადა იდვა ყრმაიგი, და იწყო ლოცვად და შემდგომად ლოცვისა უპყრა გელი ყრმასა მას, და ვითარცა ძილისაგან ეგრეთ აღადგინა იგი, და მისცა იგი დედასა თვისსა. და ვითარცა იხილეს ყოველთა უცხო ესე სასწაული განკვირდეს ფრიად და თქმად რასამე უღონო იყვნეს. ხოლო დედაკაცმან ვითარცა იხილა ძე თვისი განცოცხლებული სიხარულით აღდგა, და დავარდა ფერკათათანა მოციქულისათა, ცრემლით თაყვანისცა, და მადლი შეწირა, და ჰრწმენა უფალი იესო ქრისტე, და ნათელს ილო დედაკაცმან ძითურთ, და ყოველით სახლეულით მისით, და მსწრაფლ წარავლინა მონანი თვისნი და წარსცა წიგნები სამცხისა მთავართა და მისწერა ესრეთ: აჰა, ქვრივი გახარებ, ძმანო, სიხარულსა დიდსა ყოველთა ერთა. მოვიწვევიდა, კაცი ერთი უცხოთა ქვეყანისაგან, რომელი უცხოთა ღმერთსა ქადაგებს, დაჰყავსმას ხატი ზეცისა, რომელმან ძე ჩემი მომკვდარი აღადგინა. აწ, უკუე მსწრაფლ მოვედით, რათა უმჯობესი წესი და სჯული გამოვარჩიოთ და ვსცნათ თუ რა ჯერ არს. და ვითარცა ესმა მესხთა ამბავი ესე საკვირველი, მსწრაფლ შემოკრბეს ყოველნივე ყოველით კერძო, და იქმნა სიმრავლე ერისა ფრიადისა, ვიდრემდის აღივსო ველი იგი საქრისისა, და განუკვირდა ყოველთა იხილეს რა ძე იგი ქვრივისა აღდგომილი მკვდრეთით. ხოლო იყო ქალაქსა მას შინა ბომონი საკერპო, რომელსა შინა იმსახურებოდეს ბილწნი ღმერთნი მათნი, არტემი და აპოლონ. და ვითარცა იხილეს საქმე ესე მდღელთა მათ სიცრუვისათა, აღივსნეს შურითა, და იწყეს ცილობად, და წინააღდგომად მოციქულსა, ეგრეთვე ერი იგი რომელნიმე იტყოდეს ჯერ არს თაყვანისცემა, რომელმან ესე ვითარი სასწაული აღასრულა“. ხოლო რომელნიმე იტყოდეს „ვითარმედ აპოლონ და არტემი არიან დიდნი ღმერთნი, და იყო ცილობა და შფოთი მათ შორის, ვიდრემდის ესე ვითარი საქმე დაამტკიცეს თანა მოწამებითა ყოველისა ერისათა და ჰრქვა: „განაღეთ კარი საკერპოსა მაგიეს ტაძრისა და შევასვენოთ ჩვენ ხატი ესე შუა კერძო კერპთა თქვენთა, და დავბეჭდოთ ზოგად ორთავე კარსა ზედა, დამცველ დაადგინეთ და ილოცეთ თქვენ ღმერთსა ამას ღმერთთა მიმართ თქვენთა. ხოლო ჩვენ ვილოცოთ იესოქრისტეს ჭეშმარიტისა ღვთისა ჩუენისამიმართ და ვიხილოთ ჩვენ განთიად, და უკუეთუ ჰსძლიოს ღმერთმან თქვენმან, მისი ჯერ იყოს თაყვანისცემა. ხოლო უკუეთუ ჰსძლიოს ღმერთმან ჩვენმან, მას თაყვანისცეთ ყოველთა. და დაასკვნეს ესე ესრეთ: შეასვენეს ხატი ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისა შუა კერპთა მათთა, და დაბეჭდეს კარსა ზედა, და მცველნი დაადგინეს, და იწყეს ლოცვად მდღელთა მათ სიცრუ-

ნაკოფსიასა, რომელ არს აფხაზეთსა და ჯიქეთს შუა. საზღუარსა ბერძენთასა, ხოლო კუალად ანდრია მოაქცივნა მეგრელნი და აფხაზნი და წარკვდა სკვთიად. ხოლო ვითარცა ესმა მეფესა ად-

ვისათა. წმიდამან მოციქულმან ილოცა ქრისტეს მიმართ ჰემმარიტისა ღრმთისა ჩვენისა. და ვითარცა განთენა და განაღეს კარი საკერპოსა, იხილნეს ყოველნი კერპნი მათნი ქვეყანად დითხე ულნი, და სახედ მტვერისა შემუსრვილნი. ხოლო ხატი ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისა ბრწყინვიდა, ვითარცა მზე, დიდებითა და პატივითა. მაშინ მღვდელნი იგი კერპთანი აღივსნეს სირცხვილითა, და უმეტრებისა მათისათვის შენდობასა ითხოვედეს მოციქულისაგან. და ყოველმან ერმან მადლობისა კმა აღუტევეს თქვეს ვითარმედ „დიდარს ღმერთი ქრისტეანეთა, რომელსა მოციქული ანდრია ქადაგებს“. და ჰრწმენა ყოველთა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე, და ნათელიღეს ყოველთა სიხარულითა სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა. და იქმნა სიხარული დიდი მას დღესა შინა ყოვლისა მის ერისა, და ადიდებდეს ღმერთსა, რომელმან იკსნა კელთაგან ვშმაკისათა. ხოლო წმიდა მოციქულსა ენება კვალად წარსლვა სხვათაცა ქალაქთა და სოფელთა, ქადაგებად სახარება ქრისტესი. ხოლო დედაკაცი იგი და ყოველი ერი ვევედრებოდეს რათა არა განეშოროს მათგან, არამედ დღითი დღე ასწავებდეს წესსა ჰსჯულისასა. ხოლო მოციქული ერჩდა მათ. და ჟამ რაოდენმე დაადგრა მათთანა, და ასწავა მათ ყოველი წესი სჯულისა და სარწმუნოებისა, და დაუდგინა ეპისკოპოსი, მღვდელნი და დიაკონნი, და კვალად განემზადა ქადაგებად სახარებისა.

და კვალაცა ვევედრნეს ქვრივი იგი დედაკაცი, და სრულიად მესხნი რათა არა განიშორეს მათგან, და წმიდამან მოციქულმან ანდრია მიუგო და ჰრქვა: „სხვათაცა ქალაქთა და სოფელთა ჯერარს ჩემდა ქადაგებად სახარება უფლისაჲ“ სოლო მათ ჰრქვეს: „უკეთუ წარხვალ, ხატი ეგე ყოვლისა წმიდისა აქა დაგვისვენე, სასოდ და მცელად ჩვენდა“ მიუგო მოციქულმან და ჰრქვა, ვითარმედ „ხატი ესე თვით ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისა პირსა ზედა დადებით გამოსახულარს“, და მიუთხრა ყოველივე შემდგომითი შემდგომად, ვითარ იგი შემდგომად ამაღლებისა უფლისად წილიგდეს წმიდათა მოციქულთა ყოველი ქვეყანა მოსაქცეველად, და ვითარ იგი ყოვლად წმიდა ღვთისმშობელსა წილ ზედა ქვეყანა ესე სამცხისა, და მის მიერ წარმოგზავნილ არს აქა სასოდ და მცელად წილხლომითათვის, და ჯერეთცა ეგრეთ არს. აქა დაესვენოს მკვიდრად უკუნისამდე ჟამთა. და ვითარცა ესმა ესე მოციქულისაგან ქვრივსა მას და მესხთა, უმეტესითა სიხარულითა აღივსნეს, ცნეს რა წილხლომით ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისა, მადლი შეწირეს ქრისტესა, და უბიწოდ მშობელსა მისსა, და უმეტესი სიყვარული და სურვილი სურვილსა ზედა შესძინეს წმიდისა ამის ხატისა, და ცრემლითა სიხარულითა ადიდებდეს, და დაასვენეს ყოვლად დიდებული ხატი ყოვლად წმიდისა აწყვერისა ღვთისმშობელისა მცირესა მას ეკედერსა, რომელსა აწ ძველ ეკლელიად სახელსდებეს. ხოლო მოციქულმან ანდრია მოიკითხნა ყოველნი სიმდაბლით და სიყვარულით. მისცა მშვიდობა და წარემართა სხვათაცა ადგილთა: ნიგლას, კლარჯეთს და არტაან კოლას, სადა იგი დაყო ჟამი-ფრიად მრავალნი და განანათლა სიტყვითა მოძღვრებისა მისისათა და შეწირნა უფლისა წმიდისა ნათლის ღებისა მიერ წარვლნა გზანი კლარჯეთისანი ქუეყანანი პართისანი, რომელარს სომ-

ერკის მეგრელთაგან შჯულისა დატეობა განუწყრა და წარავლინა ერისთავნი მისნი იძულებით, კუალად მიაქცივნა მეგრელნი და დამალნეს ხატნი და ჯუარნი და შერისხდა მეფე ადერკი ერისთავსა კლარჯეთისასა, რომელ მშვიდობით განუტევა ანდრია.

ამისვე ადერკის მეფობასა გამოჩნდა კუალად მეფობა სპარსეთისა, რამეთუ რათგან შესრულიყო ალექსანდრე და განერყუნა სპარსეთი, აქა ჟამამდე არღარა დაჯდომილ იყო მეფე სპარსეთს, რამეთუ ადგილთა და ადგილთა იყვნეს ერისთავნი სპარსეთისა. მაშინ შეკრბეს ერისთავნი სპარსეთისანი და დასუეს მეფედ აჟლალან ბრძენი. მაშინ სომეხნი და ქართველნი იყვნეს მორჩილ აჟლალანისი სპარსთა მეფისა, ვიდრე ადერკისა მეფობამდე ერთი დაჯდის ქართველთა ჩეფედ რაზომცა მრავალნი იყუნიან შკლნი მეფეთანი. ხოლო ამას ადერკის ესხნეს ორნი ძენი, რომელთა განუყო ქალაქი მცხეთა და ქუეყანა მტკუარსა შიდა ქართლი მუხნარით კერძი ქალაქი და ყოველი ქართლი მტკუარისა ჩრდილოეთი ჰერეთითგან ვიდრე თა-

ხითი და აღვიდა იცერუსალიმად აღსრულებად პასექისა.

ხოლო ვითარცა ესმა მეფესა ადერკის ქართველთა და მეგრელთაგან სჯულის დატეგება განუწყრა და წარავლინა ერისთავნი მისნი, იძულებით კვალად მიაქცივნა ქართველნი და მეგრელნი. და დამალნეს ხატნი და ჯვარნი, და შერისხდა მეფე ადერკი, ერისთავსა კლარჯეთისასა, რომელ მშვიდობით განუტევა ანდრია. ხოლო ვითარცა აღესრულა დღესასწაული მარტკლისა, წარმოვიდა შუნით დიდებული ანდრია, სხვათა მათ თანა მოციქულთა, მოვიდოდეს ქალაქით ქალაქად და სოფლით სოფლად ასწავლიდეს ერთა და იქმოდეს სასწაულთა და ესრეთ მიიწინეს ქვეყანასა ქართლისასა და მერმე წარვლეს ტაოს კერძი ქვეყანა და ვიდრე მდინარედ ქოროხადმდე, ყოველი იგი სოფლები მის კერძისა მოვლეს და დაუტადებულად ქადაგებდეს სახელსა ღვთისასა, და ესრეთ ქადაგებია მიიწინეს სვანეთისა ქვეყანასა. ხოლო მას ქვეყანასა მთავრობდა დღეთა მათ დედაკაცი ვინმე მთავარი რომელსა ჰრწმენა ქადაგება მოციქულთა და მატათა სხვათა მათ თანა მოწაფეთა დაშთა მათ კერძოთა, ხოლო დიდი ანდრია სიმონითურით შევიდა ქვეყანასა ოსეთისასა და მიიწია ქალაქად რომელსა ეწოდებოდა ფოსტაფორი, სადა იგი დიდი სასწაული ქმნეს და მრავალნი ფრნი მოაქცივნეს და განანათლნეს. მიერ წარვიდეს და შევიდეს ქვეყანასა აფხაზეთისასა და სევასტე ქალაქად მივიდეს, რომელსა აწ ეწოდების ცხუმი და უქადაგეს სატყვა ღვთისა და მრავალთა შეიწყნარეს და მუნ დაუტევა ნეტარმან ანდრია სიმონ კანანელი სხვათა თანა მოწაფეთა, და თავადი ჯიქეთისა ქვეყანად აღვიდა. ხოლო კაცნი მის ქვეყანისანი, ჯიქნი იყვნეს, კაცნი ფიცხელნი გულისთა და საქმეთა შინა ბოროტთა განფრდილნი, ურწმუნონი და უძღებნი, რომელთა არა შეიწყნარეს ქადაგება მოციქულისა, არამედ ენება მოკლვა მისი. ხოლო მადლმან ღვთისამან დაიცვა, და იხილა რა მიუდრეკელობა მათი, და პირუტყვებრივ გონება, დაუტევა და წარვიდა. ამისთვისა, ვიდრე აქამომდე ურწმუნოებასა შინა არიან. ხოლო სიმონ კანანელისა საფლავი არს ნიკოფს. ქალაქსა, შორის აფხაზეთისა და ქაჯეთისასა, რამეთუ მუნ აღესრულა წმიდა სვიმეონ კანანელი.

ვამდე ქართლისა და ეგრესისა ესე მისცა ბარტომს ძესა თვსსა. ხოლო არმაზით კერძი ქალაქი მტკუარისა სამხრით ქართლი ხუნანითგან ვიღრე თვადმდე მტკუარისა და კლარჯეთი მისცა ქართამს ძესა თვსს და მოკუდა ადერკი*.

ნინოს ცხოვრება ფრაგმენტში ჩვეულებრივი შატბერდული რედაქციითაა წარმოდგენილი და განსაკუთრებულს არაფერს შეიცავს.

ხოლო ქართლის ოცდამეშვიდე მეფის ვარაზბაკურის ზეობაში ტექსტის ხელით ჩართული პეტრე ქართველის ცხოვრება, აგრეთვე ჩვეულებრივი რედაქციისაა¹⁾.

ამის შემდეგ კი დატოვებულია პატარა აბზაცი სამი სტრიქონისათვის, თითქოს პეტრე ქართველისადმი ცნობილი მიმართვის ჩასაწერად, რომელიც აქ რაღაც მიზეზების გამო აღარ ჩაუწერიათ. მხოლოდ ამის შემდეგ გრძელდება ისევ ვარაზბაკურის ცხოვრება.

როგორც ვხედავთ, აქ წარმოდგენილი ნაწყევტის ფარგლებში, ყველაზე უფრო დიდი რედაქციული ცვლილება ადერკი მეფის ცხოვრების შემცველ ნაკვეთს²⁾ განუცდია. სხვაზე უფრო ადრე მას ურბნელი გადამწერის ხელი შეხებია. ამ ნაკვეთის განვრცობა პირველად მას განუზრახავს და ამ მიზნით ოაქდენიმე ჩანართიც შეუტანია.

ჯერ ერთი, ურბნელის ხელს მიეკუთვნება ჩანართი, რომელშიც მოცემულია დეტალიზაცია ცნობისა მცხეთაში საუფლო კვართის მოტანასთან დაკავშირებით. თუ ძველი ქართლის ცხოვრებაში და ვახტანგისეული რედაქციის უძველეს ნუსხებში ამის შესახებ მხოლოდ ზოგადად იყო ნათქვამი: „და მუნით მოიღეს კუართი უფლისად ელიოზ მღვდელმან მცხეთას“, ურბნისულ ნაწყევტში ამ წინადადებას მისდევდა თხრობა მცხეთაში საუფლო კვართის მოტანისა და მიწაში მის ჩაფლვასთან დაკავშირებული სასწაულების შესახებ. ჩანართი იწყება სიტყვებით: „მყის წინა მიეგება და იგი მისი გოდებითა“ და გრძელდება სიტყვებამდე; „ადგილი იგი რომელი ღმერთმან იცის მხოლომან“. ამ შემთხვევაში—ურბნელი გადამწერი თითქმის სიტყვასიტყვით აბაათარ მღვდლის ნათქვამს

1) ისეთივე რედაქციაა, როგორც ქართლის ცხოვრების რუმინანცევისეულ ნუსხაშია წარმოდგენილი.

2) ახალი ქართლის ცხოვრების უძველეს (რუმინანცევისეულ, ჯანაშვილისეულ, კალაშვილისეულ, მაჩაბლისეულ და საეკლესიო მუხეუმის) ნუსხებში ადერკი მეფის ცხოვრებას ის სახე და მოცულობა აქვს, რაც ძველ (ვახტანგისწინარე ხანის) ქართლის ცხოვრებაში ჰქონია. ვახტანგის რედაქციას ეს ჰაკვეთი უცვლელად დაუტოვებია.

იმეორებენ „კუართისათვის უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესისა“ და ამოღებულა მოთხრობიდან: „მოქცევაჲ მირიან მეფისა და ყოვლისა ქართლისაჲ წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულისა მიერ“.

გარდა ამისა, ურბნელ გადამწერს ამ ნაკვეთში მეორე უფრო ვრცელი ჩანართიც ჩაურთავს. იქაც დეტალიზირებულია ცნობა დასავლეთ საქართველოში ანდრია მოციქულისა და სიმონ კანანელის საგანმანათლებლო მოღვაწეობის შესახებ. ეს უკანასკნელი იწყება სიტყვებით: „სიმონ კანონელითურთ პირველად ქარლქად“ და მთავრდება სიტყვებით: „და შერისხდა მეფე ადერკი ერისთავსა კლარჯეთისასა რომელ მშვიდობით განუტევა ანდრია“. ჩანართის ავტორს სურს ანდრია მოციქულისა და სიმონ კანანელის საგანმანათლებლო მოღვაწეობის გეოგრაფიული არე კონკრეტულად დაგვისახელოს. მისი სიტყვით, ისინი თავდაპირველად მოდიან ქალაქს (არ ასახელებს, ისე კი ტრადიციულად ტრაპეზუნდი უნდა იგულისხმებოდეს), გააქრისტიანეს იგი. აქედან ისინი ბრუნდებიან უკან—„გარდავლეს ჭორეხი“ და ესტუმრებიან სვანეთს. აქ მათ არწმუნეს დედაკაცი მთავარი სვანეთისა, იქიდან მიდიან „სევასტოპოლედ, რომელსა აწ ცხუმად სახელედების“. აქ ანდრია მოციქულმა დასტოვა სიმონ კანანელი. „ხოლო თვითონ გარდავიდა მთა და წარვიდა“. ოვსეთის მოქცევის შემდეგ მოციქული ისევ „ცხუმს“ დაბრუნდა. აქედან ისინი მიემგზავრებიან აფხაზეთს. აქ ქალაქსა „ნიკოფსიას“ (აფხაზეთსა და ჯიქეთს უშუა) გარდაიცვალა სიმონ კანანელი. ანდრია მოციქულმა განანათლა აფხაზეთი დამეგრელები და ამავე მიზნით გაემგზავრა სკვთიად. ანდრია მოციქულისა და სიმონ კანანელის მოღვაწეობის მსგავსი გეოგრაფიული მიმოხილვა სხვაგან არსად შენხვედრია. ამ მხრითაც ურბნელი გადამწერი განცალკავებულად დგას. თუ ჩვენ ურბნელი გადამწერის ჩანართების დეტალურ დახასიათებას აქ ვერ დავიწყებთ, უმართებულო არ იქნება თუ ვიტყვით: ურბნისული ნუსხის აღნიშნული ჩანართები წარმოადგენენ ჯერ კიდევ ვახტანგ მეფის მიერ ამ მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯების გაგრძელებას. ჩვენს საისტორიო მწერლობაში, სხვაზე უფრო ადრე ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომ ქართლის ცხოვრება „ეკლესიის მატრიანს შეამოკლებს და ხამოქალაქოსა მოგვითხრობს შესხმით და ვრცლად“ თავის დროზე ვახტანგ მეფესაც კარგად ცოდნია და სხვაზე უწინარეს მასვე გადაუდგამს საჭირო ნაბიჯები: ექვემუტანელი წყაროების დახმარებით სწორედ მან შეადგენია ზოგიერთი ქართველი წმინდანის ცხოვრება და პირველმა შეატანია ისინი ქართლის ცხოვრებაში.

ბუნებრივია, რომ უკვე ვახტანგის შემდეგაც ეკლესიის წიადში გადაწერილ ქართლის ცხოვრების ნუსხებში ვახტანგია მოღვაწეობის სწორედ ამ მხარეს განსაკუთრებული ყურადღებით ექცეოდნენ და ცდალობდნენ ვახტანგის მიერ მითითებული გზის გაგრძელებას და ჩვენი სახელოვანი მატრიანის ამ მხრივ შევსებას. თუ არ ვცდებით, ქართლის ცხოვრების თეიმურაზისეული (აწ მეცნიერებათა აკადემიის) და ურბნისული ნუსხები (რამდენადაც აქ წარმოდგენილი ნაწყვეტი ამ უკანასკნელის მიმართ ასეთი მსჯელობის საშუალებას იძლევა) ასეთი ტრადიციის სხვაზე უფრო აღრინდელ ნიმუშებს იძლევიან.

ზაქარია ხუცესის სარედაქტორო მოღვაწეობა აქ კიდევ უფრო თვალსაჩინოა. ის მუყაითად აგრძელებს და თვალსაჩინოდ აღრმავებს ურბნელი გადამწერის მიერ დაწყებულ საქმეს. ზაქარია ხუცესს ვითარცა განსწავლულ პიროვნებას, აღრევე შეუნიშნავს ასე მექანიკურად ჩაკერებული ნაწყვეტის განსხვავება ქართლის ცხოვრების იმ რედაქციასთან შედარებით, რომელიც იმ დროისათვის საქართველოში ჩამოყალიბებული ყოფილა და რომლის მსგავსი ხელნაწერის შემზადებაც მას მიხნად ჰქონია დასახული. მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით, ზაქარია ხუცესი ძველი ტექსტის ახლებურად შეკეთების გზას შესდგომია. სწორედ ამიტომ მას ტექსტის გარკვეულ ადგილებში ერთი ან რამდენიმე ახალი წინადადება ჩაუმატებია. ასე, მაგალითად: თბრობაში, სადაც საუბაოია ალექსანდრე მაკედონელის ქართლს შემოსვლის შესახებ, წინადადებას; „ყოველსა სულიერაჲ ქამდეს მკუდარსა შესქამდეს“, ზაქარია უმატებს „ვითარცა მკეცნი და პირუტყვნი, რომელთა ქცევინა წარმოთქმა უკმარ არს და იხილნა რა იგი სახტიკნი წარმართნი, რომელთა ჩვენ ბუნ თურქად და ყივჩაყად უწოდთ მსხდომარენი მდინარეხა მახ მტკვრისასა მიხედვით“.

ხოლო ცოტა უფრო ქვემოთ წინადადებას „და უკვირდა ესე ალექსანდრეს, რამეთუ არა რომელნი ნათესავნი იქმოდეს მას“ რედაქტორი ურთავს „და ენება რათამცა აღმოფხვრნა იგინი ქალაქებისა მიხვან, არამედ მას უამხა დავერ უძლო რამეთუ ჰპოვნა ციხენი მაგარნი და ქალაქნი ძლიერნი კვალად გამოვიდეს. ხვდა ნათესავნი ქალდეველნი და დაეშენნეს იგინიცა ქართლს შემდგომად იმიხსა განძლიერდა ალექსანდრე და დაიპყრა ყოველი ქვეყანა დაშოვიდა ქვეყანასა ქართლიხასა“.

გარდა ამისა, ნაწყვეტის მთელ მანძილზე ზაქარიას ხელით აწიებზე აღნიშნულია ძირითადი ტექსტის ამა თუ იმ ადგილის შესახებ შენიშვნები, განმარტებანი და თარიღები.

განსაკუთრებით საყურადღებოა ზაქარია ხუცესის სარედაქტორო მოღვაწეობა ადგილი მეფის ცხოვრებასთან დაკავშირებით. აქ ხშირია ზაქარიას მიერ ტექსტის გარკვეული ადგილების წაშლისა და სამაგიერო ვრცელი ტექსტის შემოტანის შემთხვევებიც. ასეთი ჩანარები, ადგილის მიმითებელი საგანგებო ნიშნებითურთ, მოთავსებულია ზაქარიას ხელითვე ძველ ფურცელთა აშიებზე ან სპეციალურად ჩაკერებულ ფურცლებზე იქვე.

აქ ჩვენ ვერც ზაქარია ხუცესის ჩანარების დეტალურ განხილვას გამოვუდგებით¹⁾, მხოლოდ ვიტყვი, რომ აღნიშნული ჩანარებისა და შესწორებების მეშვეობით ირკვევა ახალი ქართლის ცხოვრების ის რედაქციაც, რომელიც ზაქარია ხუცესს მხედველობაში აქვს და რომლის მიხედვითაც იგი ამ ნაწყვეტის გამაოთვას ცდილობს: ესაა ახალი ქართლის ცხოვრების უსრულესი რედაქცია, რომელიც საქართველოში XVII საუკუნის სამოციანი წლებისათვის უკვე ჩამოყალიბებული ჩანს (ქართლის ცხოვრების ბართაშვილისეული და ფალავანდიშვილისეული ნუსხები ამ რედაქციის სხვაზე უფრო ადრინდელი ხელნაწერებია).

საერთოდ, ზაქარია ხუცესის მიერ ქართლის ცხოვრების ფალავანდიშვილისეულ ხელნაწერში ჩაკერებული ურბნისული ნაწყვეტი მრავალმხრივ საყურადღებო მოვლენაა. ადამიანის ყურადღებას აქ უნებლიედ იპყრობს არა მარტო ქართლის ცხოვრების ნუსხის თავგადასავალი, არამედ ის ვრცელი სარედაქტორო საქმიანობაც, რომელიც ვახტანგის შემდეგაც ქართლის ცხოვრების გარშემო საქართველოში გაჩაღებული ჩანს. ქართლის ცხოვრების რედაქციების ისტორიული თვალსაზრისით შესწავლის საქმეში ამ ნაწყვეტის მზიშვნელობა მეტად თვალსაჩინოა. მას, სულ ცოტა, ორი ერთიმეორის მომდევნო რედაქციების კვალი შემოუნახავს. სწორედ აქაშია მისი განსაკუთრებული მეცნიერული ღირებულებაც.

1) ზაქარიას ყველა ჩანართი თავის ადგილას აღნიშნულია სქოლიოში. ხოლო მათი დეტალური განხილვა ისევე, როგორც ზაქარია ხუცესის სარედაქტორო მოღვაწეობის სრული მიმოხილვა ქართლის ცხოვრების ფალავანდიშვილისეული ნუსხის შთელ მანძილზე ჩვენ სხვა დროისთვის გვაქვს განზრახული.

Фрагмент Урбнисского списка Картлис-Цховреба
(Истории Грузии)

Р е з ю м е

Автор настоящей статьи дает интерпретацию одного фрагмента неизвестного до сих пор списка Картлис-Цховреба, который позднее был включен в состав другого, Палазвандишвилевского списка Картлис-Цховреба. Последний закончен перепиской в августе 1761 года и ныне хранится в Государственном Музее Грузии под № 988-Н. Фрагмент небольшой, всего 59 листов, и содержит сочинение Леонтия Мровели „Жизнь царей...“ почти полностью. Изучив данные фрагмента автор, заключает:

1. Фрагмент является частью Урбнисского списка Картлис-Цховреба. Последний был переписан в первой четверти (во всяком случае не позже сороковых годов) XVIII века и заключал Ахали Картлис-Цховреба (Новая история Грузии)

2. Фрагмент носит явные следы двух последовательных редакций: урбнисской и священника Захария. Особой редакционной переделке подвергся раздел, повествующий о жизни царя Адерки.

3. С точки зрения дальнейшего изучения послевахтанговской редакции Картлис-Цховреба фрагмент представляет значительный научный интерес.

ციტირებული ლიტერატურა—Цитированная литература

1. Е. Т а к а й ш в и л и. Описание рукописей Общества распространения грамотности среди грузинского населения т. II, вып. 1—4. Тифлис. 1906—1912.
2. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი (თბილისი) ყოფ. საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების კოლექციის ხელნაწერი № 2080.
3. ი ქ ვ ე. ყოფ. ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების კოლექციის ხელნაწერი № 4730.
4. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, I. ბატონყმური ურთიერთობა. თბილისი. 1940.
5. დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე. „Заметки дорожные“. საქართველო. სახ. მუზეუმი (თბილისი) რუსული ხელნაწერი № 34. რვეული IV.
6. საქართველოს სახ. მუზეუმი (თბილისი). ყოფ. საეკლესიო მუზეუმის საბუთი № 680.
7. დ ა ვ ი თ ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, ახალი ისტორია. თბილისი. 1941.
8. საქართველო. სახელმწიფო მუზეუმი (თბილისი) ყოფ. ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების კოლექციის ხელნაწერი № 3226.